

# *Szabadka magyar lakossága*

*D. BESZÉDES VALÉRIA*

## *BEVEZETŐ*

Szabadka az egykori Magyarország legnépesebb települései közé tartozott: 1787-ben a hatodik, 1830-ban az ötödik, 1857-től kezdve egészen a Monarchia felbomlásáig az ország harmadik legnagyobb városa volt.<sup>1</sup> A 18. század végén még abszolút többségben voltak a bunyevácok, vagy ahogy ebben az időben nevezték őket, az illirek, dalmaták. Számuk 17043, a magyaroké pedig 3024 volt. A 19. század közepére megváltozott az arány: a 48958 lakos közül 29858 tartotta magát magyarnak.<sup>2</sup> A város lakosainak 60%-a magyar, 30%-a bunyevác, 5%-a szerb volt, a maradék öt százalékot zsidók, németek, cigányok, csehek képezték. Ez az arány csupán annyiban módosult az elmúlt időszakban, hogy a magyarok száma csökkent, az ötvenes években már csak a város fele volt magyar. A legújabb népszámlálás adatai szerint az itt élők 47%-a vallotta magát magyarnak.<sup>3</sup>

Dolgozatunkat azért kezdtük néhány statisztikai adattal, mert arra szeretnénk választ kapni, hogy az itt élő nem kevés magyar népesség kialakított-e a többi alföldi városhoz, például Szegedhez, Debrecenhez vagy Kecskeméthez hasonlóan sajátos népi kultúrát. Beszélhetünk-e szabadkai „nemzetről”, esetleg „cívisekről” vagy — legyünk szerényebbek — néprajzi csoportról. Hogy eddig erről nem sokat tudtunk, az csupán annak a következménye, hogy nem volt a városban olyan néprajzos, aki a sajátosságokat számba vette volna. Vagy tényként kell elfogadnunk, hogy az itteni magyarság népi kultúrájának nincsenek olyan elemei, amelyek alapján meghatározhatnánk a jellegzetes szabadkai vonásokat. Ha valóban így van, akkor ezzel kapcsolatos véleményünket is kifejtjük.

## *RÖVID TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS*

A város lakosságának vizsgálatakor néhány történelmi adatot is figyelembe kell vennünk, mert ezek szoros összefüggésben vannak az újabb kori fejlődéssel. Először 1391-ben említik a települést egy úriszéki okiratban. Május 7-én Losonczi István nacsói bán, Bodrog vármegye főispánja ítélezett a megye tolvajai, gonosztevői felett. Ilyen összefüggésben ítéleznek Zabatkai Pataki László Ágoston nevű jobbágya fe-

1 MAGYAR L. 1991, 27–28.

2 IVÁNYI I. 1892, 246–254.

3 STATISTICKI GODISNJAK 1984, 46.

lett. A 15. században egyre gyakrabban megemlékeznek a településről. 1428-ban már királyi szabad helységként emlegetik. 1439-ben kerül a Hunyadi család birtokába. Mátyás király előbb édesanyjának, két évvel később 1464-ben Pongrácz Jánosnak adományozza, aki azután felépítteti a szabadkai várat. Pongrácz halála után a várnak változnak földesurai. Előbb Corvin Jánosé volt, majd Therek Imréné, halála után pedig fiának, Török Bálintnak lesz a birtoka.

1526-ban, Szeged eleste után Szabadka sikeresen ellenáll a török ostromnak. Ebben az időben jelenik meg szerb, szlovák, bolgár és román paraszthadával Jovan Nenad, a „Fekete ember”, aki 10-12000 fős szabadcsapatával rettegésben tartja a vidék nemességét. 1526-ban fejedelemséget szervez, önmagát kikiáltja cárnak, székhelye pedig a szabadkai vár volt. A fejedelemség csupán néhány hónapig létezett, mert Török Bálint 1527 elején beveszi a várat, a cár Szegeden rendezkedik be, de a nyár közepén vereséget szenved az Arad megyei sződi mezőn. A legenda szerint maga Török Bálint vette fejét Tornyoson.

Szabadka Buda elestével került török megszállás alá: A várban állandó katonai egység tartózkodott, melynek élén alkapitány állt. Az 1578-ból származó defter igen értékes dokumentum, mert név szerint felsorolja a helység lakóit. 52 katonaház volt és 48 polgári család élt itt. Közülük 46 fizetett harácsadót és földesúri járandóságot. A polgári lakosok szerbek voltak. Az általuk fizetett adóból kiderül, hogy a szabadkai a szegedi szandzsák legszegényebb náhijéja volt. A lakosság ebben az időben szerb, mert az itteni magyarok északra: Kecskemétre, Nagykőrösre és Ceglédre menekültek.<sup>4</sup> A törökök az elnéptelenedett településekre balkáni népeket telepítettek. A 17. századi panaszos levelek alapján megállapíthatjuk, hogy szerbek mellett bunyevácok is éltek itt, s nagyarányú volt a vidéken az állattartás. Ezeket a leveleket az itteni jobbágyok küldték Kohary István főleki várkapitánynak.<sup>5</sup> 1662-ben a dalmata lakosság a törökök adóztatása elől a szegedi konvetba menekült, s ott fél évig a szegedi atyák oltalmában volt.

1668 októberében szabadul fel a város, s elkezdődik újkori történelme. 1743-ig tart a határőrvidék korszaka, ezután kerül a vármegye joghatósága alá kamarai mezővárosként. 1760-tól folyamatosan kéri a városatyák a királynőtől, hogy Szabadka is elnyerje a szabad királyi városi jogot, de ennek kieszközlése csaknem húsz év kemény munkájába került a városnak, mert sem ipara, sem kereskedelme nem volt. 1779-ben végre megkapta ezt a rangot, s ekkor indult el a gazdasági és a kulturális fejlődés útján. Az ezt követő két évszázadban a város történetét a napóleoni háborúk, a 48-as forradalom és szabadságharc, a szerb Vajdaság, a kiegyezés, az első és a második világháború határozták meg. Rendszer- és határváltozások történtek.

4 MAGYAR L. 1991, 11.

5 HEGEDŰS A. 1981, 150–157.

Ezek befolyásolására nem sok esélyük volt az ittenieknek, még akkor sem, ha a mostani történészek az 1918. november 27-i Népszkupstinának nagy jelentőséget tulajdonítanak, a népakarat beteljesülését látják benne.

### A VÁROS NÉPESSÉGE

A középkori település fontos útvonal, a Káliz út mentén keletkezett, egynapi járásnyira a szegedi hajó kikötőtől. A középkori lakosokról keveset tudunk. A másfél évszázados török hódoltság alatt a lakosság kicserélődött, a magyarok helyébe előbb szerbek, később bunyevácok költöztek. Mint már említettük, az 1578-as defter szerint a város polgári lakosságát 48 család képezte. Földműveléssel foglalkoztak, s bizonyos fokú helyi önkormányzatuk is volt. A falu bírói teendőit Mata Radosav látta el. A település egy része nagycsaládi szervezetben élt. Az egyik családban 9 testvér gazdálkodott együtt a családfővel. Az említett okiratból kiderül, hogy egy apa 25 felnőtt fiúgyermekével lakott. Az összeírás kizárólag szláv neveket tartalmaz. Néhány család leszármazottja még napjainkban is itt él.<sup>6</sup>

A későbbi kimutatások a lakosság növekedéséről tanúskodnak. Két évvel később még egy család költözik a városba. 1590-ben 63 családfőről név nélkül emlékeznek meg az okiratok.

Tömegesen 1668-ban települnek le itt a szerbek, erről egy 1775-ben keletkezett kérvényükben tesznek említést, a bunyevácok pedig 1687-ben érkeznek nagyobb számban a városba. Már ebben az esztendőben elkezdik vezetni az anyakönyveket, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy a katolikus lakosság nagyobb része bunyevác volt. Magyarok is éltek itt, mert magyar neveket is találunk a keresztszülők között az anyakönyvben. 1687-ben Horváth János és Kovács Lukács volt keresztapa. A következő esztendőben is folyamatosan olvashatók magyar családnevek.<sup>7</sup> Származási helyükről szinte semmit sem tudunk. Csupán néhányukról tudjuk, honnan érkeztek: Szabó János és István Bihar vármegyéből, Szabó Pál Gyöngyösről jött.

6 GYÓRE K. 1983, 689–691 és DOBOS J. 1991, 127–136. A ma is itt élő szerb családok: Vujic, Radin, Milasin, Vucic.

7 Iványi átrnézte a szabadkai főplébánia hivatal első anyakönyvét, melyet 1687-től vezetnek. A következő magyar neveket jegyezte fel: 1688 — Kecskés Ferenc, Kovács Máté, Kovács János; 1690 — Czik Magdolna; 1692 Szabadkai János; 1693 — Szücs Mihály, Ötvös Márton, Lippai (Lipovszka) Anna; 1697 — Török János; 1700 — Kovács Miklós, Kovács Henrik, Horváth Mihály, Horváth Pál, Horváth Máté; 1712 Pesti János; 1713 — Bíró (Birov) Péter, Bíró Illés; 1717 — Tóth János, Tóth Imre, Tóth Mátyás, Tallián József; 1718 — Csizmadia Mátyás, Berta István; 1719 — Szabó István, Szabó János, Csabi Istók, Halász István, Tóth Miklós Nagy István; 1720 — Labanc Mihály, Szücs János Horvátzki (?) Farkas Istók, Sipos Gyurka, Lakatos Borbála; 1721 — Hegedüs László, Hegedüs Istók, Hegedüs Péter, Némethi János; 1722 — Szabó Pál, Balás János, Nagy György; 1723 — Páldiák Márton, Magyar László, Magyar János, Molnár György, Juhász István, Takács István; 1724 — Korponay Mátyás, Halász Márton, Szegedi Jakab; 1725 — Macurka, Balogh; 1726 — Pintér, Kiss; 1728 — Mészáros, Sebők, Bajdosi; 1729 — Bártfai, Hajós, Dobos, Lengyel, Szurok, Bodor, Püspöki; 1730 — Debeli Margit; 1731 — Varga, Veres, Váczi Pajkos; 1732 — Sós, Kender, Rakonczai, Szepesi; 1733 — Szabados, Vízi József, Galambos, Zódi. A szerző 1717 után csak az újonnan jelentkező családneveket közli monográfiájában. A Kovács családnév vonatkozhatott az itt élő bunyevácokra is, a Horvátzkiak később magyarsodtak el. A Debeli Margit valószínűleg ragadványnév és nem magyar a viselője. A Lippai Anna (Lipovszka) feltehetőleg szlovák volt.

1746-ban 15 kecskeméti családot fogadott be a város a kiköltözött szerb katonák helyébe, akik a határőrvidék feloszlatása és az elvesztett privilégiumaik miatt hagyták el Szabadkát. A tizenöt kecskeméti gazda magával hozta jószágait is; erről pontos kimutatást küldtek a városi tanácsnak. A letelepülni szándékozók között a szegényebbek voltak többen, két család azonban kifejezetten gazdag lehetett. Egy család kivételével mindegyiknek volt igavonó ökre és hozzávaló felszerelése. A többi lábas jószág száma családonként változott. Balog Andrásnak 100 gulyája, 200 juha, 15 disznaja, Horváth Jánosnak 30 gulyája, 160 juha, 27 disznaja, Lukács Györgynek 70 gulyája, 155 juha, 27 disznaja, Ujvári Mihálynak 73 gulyája, 200 birkája, 50 disznaja, Lökös Ambrusnak 36 gulyája, 30 juha, 7 disznaja, Hévízi Ambrusnak 130 gulyája és 150 juha, Berta Györgynek 16 gulyája és 50 birkája, Tóth Györgynek 18 gulyája, Dózsai Mihálynak 21 gulyája, Vincze Mihálynak 18 gulyája, Tóth Mihálynak pedig 100 gulyája, 200 juha és 3 disznaja volt. A tizenöt család 552 gulyát, 1340 juhot és 154 disznót hozott magával.<sup>8</sup> Jelentős jószágállományuk volt.

Az 1748-as adóösszeírásban 38 újabb magyar család nevét olvashatjuk, részletes kimutatással vagyoni helyzetükről. A 38 új jövevény közül csak egy volt iparos: Varga György cipész. A kimutatásban korábbi idetelepülők között 60 a magyar származású, öt közülük iparos.<sup>9</sup> A származási helyet még az újonnan érkezők esetében sem tünteti fel a kimutatás. Az adóösszeírás alapján körülbelül százra tehető a 18. század közepén a magyar családok száma.

1755-ben a helybéli magyarok beadvánnyal fordultak a városi tanácshoz. Panaszukban arra hivatkoztak, hogy csaknem 200 család lakik a városban, akik Kecskemétről, Szegedről, Csongrádból és más távolabbi vidékről költöztek ide és nem érvényesíthetik jogaikat, nem adnak nekik jó minőségű földet, nincs elég képviselőjük a magisztrátusban és az esküdtek között, sokszor igazságtalanul megbüntetik őket, nincs elég képviselőjük a város közigazgatásában, elvették földjeiket, több tizedet szednek be tőlük, mint a bunyevácoktól. Nagy Gáspárt igazságtalanul büntették meg a bor kimeréséért, és túl nagy terheket rónak rájuk a szállításokkor. A városi magisztrátus a panaszt elutasította és megtiltotta a magyarok gyülekezését.<sup>10</sup>

8 Történelmi Levéltár, Szabadka: F:261 2/1746 (továbbiakban TLSz)

9 Gombár János, Ókrös Istók, Ivan Csiszár, Josephus Vizi, Kiss János, Baranyai Misko, Janco Szabo deffect, Vörös Misko, Gyurkó Buzás, Rácz Peti, Jancsi Nyuzó, Sereghi János, Árva János, Gyuro Szekerus, Raczkó András, Nikolaus Szakmeiszter, Balog András, Horváth János, Tamasi Pál, Balogh Gergel, Levai Mathias, Berkes Ferencz, Antalos Mihál, Vincze Mihál, Mészáros Imre, Kiss János, Gulyás Mihál, Berta György, Dózsai Mihál, Thott Matias, Seres Nagy István, Virág Mathias, Farkas János, Fejes Marton, Biró György, Fekete János, Nagy István, Mészáros László, Henyér András, Farkas Mihál, Moka Pál, Gorotva Mihál, Varga György, Kovács Tamás, Csordás János, Nagy Gábor, Borsodi Mihál, Pall István, Csorba János, Dense Tamás, Dobolka András, Meleg István. Az 1748-as összeírásból mi választottuk ki a magyar neveket. Az eredeti jegyzék szerint a 423-as sorszámtól 470-ig a magyar lakosokat írták össze, a nevek alapján a 423. sorszám előtt mi 15 magyar lakos nevét válogattuk ki. Az összeírásban 461-től feltüntetett családnevek sem magyarok, hanem bunyevácok. MAGYAR L. 1991-b, 149–189.

10 TLSz F:272 protokoll. 1755, 488. lap

A beadvány több szempontból is érdekes számunkra, hiszen már 200 családról tesz említést, másrészt arra is utal, honnan települtek ide. Egy évtized alatt csaknem megduplázódott a családok száma, a panaszosok nem túloztak, hiszen az 1765-ös összeírás szerint már 210 magyar család élt a városban. Közülük 19-ben egy háztartásban maradt az apa felnőtt fiával, két család esetében 4 felnőtt gyermek, egy család esetében pedig 5 gazda élt együtt. A 18. század végén a nagycsaládi szervezet az itteni magyarok körében nem igen volt elterjedt, ezzel szemben a bunyevác családok jelentős része így élt. A kiscsalád azonban náluk is gyakoribb volt. A háztartások számának folyamatos növekedése Szabadkán nem mindig járt a népesség gyarapodásával, mert a nagycsaládi szervezet felbomlása folyamatos jelenség a 20. század kezdetéig.

Az összeírásban külön sorolták fel a 220 házatlan zsellért. Ezek fele magyar volt. Szabadkán ekkor 9556-an éltek.<sup>11</sup> 1765-ben házanként írták össze az adózókat.

11 Lukács Ignác, Csőr János, Kis János, Nagy András, Király Mátyás, Tóth János, Szabó József, Dankó János, Udvardy István, Csaky Laczko, Janik János, Skora János, Takács György, Fejes Antal, Kovács Imre, Tyukláb Miska, Tóth László, Szinás János, Blax Szabó, Morvay András, Pintér Miska, Szánás János, Híres Mátyás, Bujdos Mato, Szívós Istók, Csonka Jancsi, Szilágy Istók, Antun Takács, Horváth Misko, Bartal György, Janko Kollar, Kovács András, Kemény Mátyás, Takács Mártony, Bere Gyurka, Thóth Istók, Josko Varga, Andria Sebok, Kiss János, Szalay András, Horváth Józka. Misko Nagy István, Szalay Ferencz, Gocsmány Imre, Mészáros András, Csonka Janko, Barta János, Kolay János, Bertok János, Seregi János, Kollar Janko, Matyok Rostás, Janko Paprika, Kovács Máté, Kocsó Janko, Kollár András, Farkas Mihály, Vörös János, Gáll Józka, Fábrián János, Szabó János, Balog Jánosni, Thóth Gyurka, Szabó János, Nagy Istók, Hornyak Antun, Mészáros István, Kovács Jakabb, Kormán Istók, Haynal Ferenc, Molnár Gergely, Thóth Mihály, Getvay György, Haydu Miska, Dudás Miska, Zenko Józka, Albert István, Viczei Miska, Tikacs Miska, Komár Marci, Gyuro Szekerus, Jancsika Fazékas, Ivan Rác, Tóth Mártony, Péntér János, Kiss Palkó, Tóth Palkó, Ovary János, Kovacs Pall, Horvath Albert, Takacs Mártony, Úrge János, Pastor Józka, Nagy Páll, Varga János, Szőke János, Olay István, Füleky György, Detray Pall, Balog Gergely, Nagy György, Kalló János, Czinder István, Vörös Mihály, Nagy Balás, Takács Mihály, Lukács Mihály, Vörös Istók, Molnár Matyók, Kovács Matyás, Nagy András, Detky Benedek, Magyar Páll, Csákó János, Mészáros Jakabb, Kovács István, Molnár János, Romoda Mihály, Takács Palkó, Cinege Gyurka, Keresztes Ferencz, Vörös Mihály, Szencsik János, Péntér Miska, Georgius Huszta, Georgius Bodor, Michael Nagy, Matthias Szabó, Stephanus Fejes, Franciscus Biró, Nicolaus Szaghmayster, Georgius Bodor, Michael Nagy, Matthias Szabó, Franciscus Biró, Georgius Szabó, Andreas Almasy, Michael Hornak, Barbara Füleky, Michael Kiss, Andreas Halasy, Adamus Berkes, Stepanus Nagy Szalonus, Andreas Varga, Franciscus Szalay, Martinus Nagy, Franciscus Szabó, Martinus Tallos, Orosz Matyas, Josephus Sipos, Gasparus Nagy, Michael Thóth, Josephus Thóth, Stephanus Balázs, Joanes Kiss alias Torma, Joanes Nagy, Joannes Csányi, Martinus Thóth, Josephus Gergely, Kencell Ferencz, Stephanus Rozgonyi, Josephus Levay, Georgius Ördegh, Johanes Thóth, Joanes Horváth, Dosay Mihály, Szebenyi István, Szakács György, Stephanus Ördegh, Joannes Szabó Joannes Nagy, Thomas Kóvágo, Georgius Szabó, Michael Kovács, Joannes Végh, Kovács János, Michael Garray, Josephus Kőncöl, Jakobus Nagy, Berkesz György, Stephanus Kormáros, Martinus Kecskes, Emericus Kiss, Martinus Kovács, Michael Kovács, Sara Orosz, Joanes Nagy.

*A magyar házatlan zsellérek:* Tanács Gyuró, Szérfü Jankó, Jankó Juhász, János Kocsis, Kiss János, Jankó Horváth, András Molnár, Vaczy István, Thóth Józka, Ilia Szilágyi, Nagy Matyas, Tóth István, Hegedüs András, Nagy György, Horváth Józka, András Thóth, Kesserü Ferencz, Tóth Gyurka, Bida Mihály, Havár Gyurka, Kormány Rókus, Berényi Mihály, Virágh Joseff, Födő János, Balogh Mihály, Kiss Mihály, Kovács János, Varga György, Horváth Mátyás, Takács András, Vamyu Gyurka, Nagy István, Pelva János, Kovács Páll, Thóth Laczko, Zug Ferenc, Nagy Mátyás, Gergely Páll, Thóth János, Lukács Páll, Kovács György, Molnár András, Nagy Péter, Haraszty János, Fodor János, Miskoczy András, Kovács István, Hegedüs Matyas, Miskoczy Istók, Csontos János, Janko Kovács, Béress Páll, Venczell Rósa, Horváth János, Halász Mihály, Thóth János, Horváth Jakabb, Gyócsy Tamás, Csorba Ferencz, Németh György, Anna Rigó, Biztrianszky Matyas, Josephus Kovács, Joanes Juhász, Elisabeth Csikos, Rozgonyi Mártony, Elisabeth Nagy, Helenna Varga, Matthias Farago, Michel Hornok, Martinus Komar, Georgius Palinkas, Andreas Ördegh, Georgius Biró, Magdalena Támoky, Stephanus Karácsonyi,

Ennek alapján azt is megállapíthatjuk, hogy a magyar családok többé-kevésbé egy tömbben éltek. Rendszerint 10-15 ház volt magyar gazda tulajdonában, majd ugyanígy következtek, természetesen lényegesen nagyobb számban bunyevácok.

Az évenként készített adókimutatásokból tudjuk, hogy a lakosság száma ingadozott. 1778-ban 21000-nél többen éltek itt, öt esztendővel később csaknem két és fél ezerrel csökkent a lakosok száma. Hogy mi lehet a nagyarányú csökkenés oka, azt csak találgathatjuk. Valószínűleg a város által létesített falvakban, Bajmokon és Csantavéren telepedtek le.

A 19. század első felében folyamatosan gyarapodik a város, a népesség száma azonban ingadozó: csak 1805-ben éri el ismét a 21000 lélekszámot. Átlagban 280 személlyel szaporodik a város, de vannak esztendők, amikor ezernél is több az új lakos. Ezzel szemben néhány esztendő alatt négyezerrel is csökkent az itt lakók száma. A legnépesebb 1828-ban volt: 34538, egy évvel később már ezerrel kevesebb személyt írtak össze, 1832-ben pedig már háromezerral kevesebben éltek a városban és a környező tanyákon. Valószínűleg a járványos betegségek is tizedelték a lakosságot, de feltételezhetjük, hogy a folyamatos betelepedés mellett állandó volt a kiköltözés is a 19. század első felében.

A század közepétől folyamatos növekedést figyelhetünk meg: 1850-ben 48958, 1869-ben 56323, 1880-ban 61367, 1890-ben 73526, 1900-ban 82122 ember élt Szabadkán. Ötven esztendő alatt csaknem 60%-kal növekedett a lakosság száma. A tanyák lakói szaporodtak, mert 1862 és 1880 között a városban ötezer fővel csökkent a lélekszám és csak 1890-ben érte el ismét az 1862-es szintet. Jelentős a csökkenés a kifejezetten magyarok lakta kerületeken, az V., a VI., a VII. és a VIII. körben, viszont növekszik azokon a pusztákon, ahol többnyire magyarok éltek: Kelebián, Ludason, a Bajai szőlőkben és Radonovácon.<sup>12</sup>

A 19. század második felében kerülnek többségbe a magyarok. A közigazgatásban a negyvenes években kezdenek megfelelő létszámban részt venni. Több kérvényt, panaszlevelet fogalmaznak meg, mire végre a városi tanács eleget tesz kérésüknek. 1813-ban 25 személyt javasoltak a tanácsba. Közöttük több iparos és kereskedő, valamint a tanító volt.<sup>13</sup> Javaslatukat nem fogadták el, mert 1834-ben arra

Elisabeth Betyár, Ignatius Lakatos, Georgius Thóth, Chatarina Gilicze, Georgius Homik, Sülley Mihály, Michael Borsody, Stephanus Kovács, Martinus Szálkay, Misko Kovács, Josephus Gábor, Elisabetha Varga, Demetrius Juhász, Andreas Szalay, Adamus Nagy, Joanes Kovács, Anna Bacsay, Michael Nagy, Joannes Pálkás, András Molnár, Maria Vincze, Anna Dudás, Stephanus Tamasy, Marinus Németh, Stephanus Szép, Georgius Juhász, Josephus Órdegh, Andreas Bertha, Andreas Hávizy, Stephanus Selyem, Petrus Kovács, Georgius Páll, Andreas Lengvell, Andreas Csikos, Ambrosius Henyél, Adamus Molnár, Martinus Horváth, Georgius Ambrus, Chatarina Thóth, Franciscus Zödy, Petrus Gattyás, Martinus Vékedy, Martinus Bezzeg.

Az összeírásból mi válogattuk ki a magyarokat. Házanként írták össze a lakókat, ezt követtük mi is, ezért nem szedtük betűrendbe a neveket. MAGYAR L. 1991c, 191–234.

<sup>12</sup> IVÁNYI I. 1892, 255–256.

<sup>13</sup> TLSz 11.B 38/aec 1913.

panaszkodtak, hogy a tanácsban csak hatan voltak, holott a lakosság egyharmada magyar.<sup>14</sup> A város közigazgatásában számarányuknak megfelelően 1849-től vettek részt.<sup>15</sup> A Bach-korszakban a polgári jogaikért folytatott csaknem egy évszázados harcuk semmibe vész. Néhány évi kényszerszünet után az ügyintézésben egyenrangúan vesznek részt. Jól bizonyítja ezt a kőszínház felépítése.

A szabadkai magyarok elsősorban a város szegényei közül kerültek ki. A jobbagyfelszabadításig nagyobb részük zsellér volt. A bunyevác földbirtokosok és Redel báró földjeit bérelték. 1845-ben összeírták a szabadkai puszták kertészeit, haszonbérlelőit; a legtöbb közülük magyar volt. Sajnos nem tudjuk, hogy valamennyien itt laktak-e, vagy a környező településekről is érkeztek. Korábban a ludasi dohánykertészek a szegedi földekről jöttek, s itt árendáltak szántókat. A 45-ös jegyzékben több olyan család nevét is megtaláltuk, akik már a 18. század utolsó harmadában itt béreltek földeket. Hogy a többi pusztában is ők lettek volna-e az árendások, arról sajnos nincsenek adataink.<sup>16</sup>

14 TlSz 11.B 3/20. pol. 1834.

15 TlSz 33/pol. 1849/II.

16 *Kelebia pusztá haszonbérlelői*: Ábrahám György, Balogh Mátvás, Bíró István, Bika Illés, Boros János, Baranyai Gergely, Csapó József, Csikura László, Dani Pál, Fodor Pál, Fábíán Pál, Fábíán József, Fábíán György, Fazekas Lázár, Frank János, Gilicze Tamás, Gáspár Ferencz, Görög József, Garay Mihály, Horváth Gergely, Horváth György, Huszta Márton, Hanák Ferencz, Horvát István, Horvát József, Horvát József, Horvát Antal, Horváth Mátvás Hanák József, Hajagos János, Hornyák Ferencz, Jaksa Antal, Jeges Gergely, Juhász György, Köröszts Antal, Kollár János, Kovács Mátvás, Kovács Péter, Kollár János, Kovács Mátvás, Kovács Péter, Kollár András, Köröszts Pál, Kovács András, Liliom Ádám, Molnár András, Mester Pál, Molnár Pál, Mészáros János, Murányi Gergely, Mészáros Antal, Miskolczy József, Mester Antal, Mester Antal, Nagy György, Nagy László, Odor József, Ováry Márton, Ricza István, Petrik Gergely, Pósa János, Róka Mihály, Róka Mihály, Simon István, Somogyi László, Szalma János, Szalma Ferencz, Szalma Ferencz, Szabó János, Szalma János, Sörös Mihály, Szabó Antal, Szalma József, Szokola Márton, Szokola József, Szabó Márton, Szabó János, Szalay Márton, Szalay Mátvás, Takács István, Takács József, Vincze József, Virág József, Virág Ferencz, Vörös Pál, Verth Dávid, Varga Mihály, Vörös Mihály.

*A nagyfényi haszonbérlelők jegyzéke*: Ábrahám Pál, Angyal András, Baka József, Berényi József, Bitte István, Bitte Imre, Berényi József, Bóna Sándor, Bibus Gergely, Balaton Mihály, Bónis Mihály, Csonka László, Csonka Antal, Csonka Gergely, Csipak Mihály, Dékány Mihály, Dudás Ferencz, Elek Antal, Elek Ferencz, Elek György, Elek Tamás, Elek Balás, Gergely József, Furulyás Ferencz, Farkas Gáspár, Farkas Pál, Farkas Simon, Gulyás Imre, Gazdafi János, Gilicze József, Gyüre István, Gyűrki Antal, Gulyás Oldal János, Hegyi János, Köröszts József, Kárász János, Kecskeméti Döme, Kónya Ferencz, Koczkás György, Kápiszta János, Kovács András, Löröncz János, Liliom József, Lippai Mihály, Mészáros József, Miskolczy János, Mészáros András, Nagy Ferencz, Nagy József, Pap Gergely, Polyák Máté, Ruzsa József, Sipos István, Szalma Pál, Szalma József, Szabó Imre, Szabó Antal, Szabó József, Szabó István, Szabó József, Szabó Gergely, Széll József, Tóth Takács Mihály, Timár István, Urbán Antal, Varga János, Vásárhelyi Pál, Varga Mihály, Végh Mátvás, Varga István.

*A vánteleki és verusici pusztá haszonbérlelői*: Ábrahám József, Ábrahám János, Bala János, Baka János, Baló András, Budai Pál, Farkas János, Fodor János, Fekete István, Futó János, Gilicze Antal, Greguss Leopold, Gombkötő Antal, Hires Máté, Kocsis István, Kovács György, Kósza János, Kozma György, Lörincz Imre, Molnár József, Mészáros Antal, Mészáros József, Mészáros János, Nagy László, Nyáry Pál, Papp József, Ruzsa Antal, Szántay Antal, Szalkay József, Szabó János, Szabó János, Szöke János, Szerencsés János, Szarapka András, Szalma Pál, Tóth Mátvás, Tamasi József, Tóth György, Úveges István, Varga István, Varga János.

*A ludasi és a radanavaci kotyave pusztá haszonbérlelői*: Ágoston Mátvás, Barta Pál, Badonyi Mihály, Böröcz Pál, Bíró István, Berényi János, Böröcz Ferencz, Borsos Ferencz, Baráth Antal, Baka György, Berényi Mihály, Baló István, Berényi Antal, Balog József, Baló Mihály, Borsos Antal, Baló József, Baló Ferencz, Baka János, Bitte György, Bitte Ferencz, Bitte György, Boka István, Balogh Ferencz, Balogh Mihály, Baráth József, Balogh János, Berényi József, Bakó Nyers András, Baráth Imre, Bakó Nyers Imre, Bakó Nyers Pál, Barna István, Balogh Mátvás, Balog Pál, Bazsó Döme, Barta Ferencz, Barnáth Antal, Barta Pál, Barta István, Bartus Mihály, Bugyi András, Cszusa István, Csisza István, Csákány György, Cselédes István, Csákány Pál, Dékány Márton, Domokos Pál, Dékány Pál, Engi József, Engi Ferencz, Engi István, Engi József, Engi Károly, Engi András, Elek Antal, Futó Lukács, Fazekas Mátvás, Fekete György, Fazekas András, Földi József, Farkas Imre, Farkas

A város magyar lakosságának másik rétegét az iparosok képezték. 1828-ban az iparosok 45%-a volt magyar.<sup>17</sup> Számuk az évek folyamán csak gyarapodott. A harmadik réteg az értelmiség: a tanárok, orvosok, gyógyszerészek, tisztviselők, építészek, zenészek köréből került ki. Ezek az emberek nem születtek Szabadkán, minden esetben a város pályázatára jelentkeztek, s a tanács választotta meg őket. Az ország különböző településeiről érkeztek. Néhány év alatt a város tekintélyes polgárai lettek, akikre még napjainkban is megbecsüléssel emlékezünk.

A századfordulóra a város nemcsak lakóinak számával növekedett, s vált az ország harmadik legjelentősebb településévé, hanem a nyolcvanas évek gazdasági felemelkedése a város küllemén is megmutatkozott. Ekkor alakult ki a város paraszt-polgári rétege, amely meghatározta a város népi műveltségét egészen az ötvenes évekig.

A világháború után Szabadka tetszhalott állapotba kerül. A magyarok teljesen kiszorulnak a közigazgatásból, de a gazdasági életből nem. Elmagyarosodott zsidó és sváb vállalkozók több ipari üzemet létesítettek, és magyar munkásokat alkalmaztak, a harmincas években a környező falvakból is verbuválódik a magyar ipari munkásság, ennek ellenére a második világháborúig a földműves népesség volt a meghatározó.

Az újabb rendszerváltás után az ötvenes években indul meg a város iparosodása. Ez a lakosság gyarapodását is magával hozta. Harminc év alatt a lakosság megkétszereződött. 1948-ban a városban 63079-en, 1981-ben pedig 100516-an éltek. Egy-egy népszámlálás után kezdetben 3000-rel nőtt a lakosság száma, később ez a 10000-ret is meghaladja. A természetes szaporulat rendkívül alacsony. A városban például 1965 és 1974 között mindössze 1301, ezzel szemben a lakosság száma 13777 fővel növekedett. Hasonlóak az adatok a későbbi időszakban is. A magyarok száma is folyamatosan növekszik 1971-ig: ezután, ha nem is jelentős mértékben, csökken a

András, Farkas András, Farkas János, Földesi Mátyás, Garay Pál, Gulyás István, Gajdác István, György József, Garay Mátyás, Hunyady János, Horváth János, Hegyi György, Huszka János, Hornyák Albert, Harang György, Jenei István, Jenei János, Juhász György, Jeges János, Kápiszta György, Kiss Ferencz, Kárász István, Kápiszta Antal, Kápiszta János, Kápiszta Antal, Kocsis József, Kocsis János, Kormányos Mihály, Kovács János, Kovács Pál, Kuty János, Kovács Ferencz, Kovács Mihály, Kalló Mihály, Kiss István, Kiss Imre, Lőrincz Imre, Lőrincz Ferencz, Lőrincz István, Lajkó János, Lovas András, Lovas Albert, Massa János, Mészáros István, Márton József, Nyers Antal, Nyers Bakó Antal, Nagy Ádám, Nagy Mátyás, Oravecz Pál, Ötvös Pál, Pipicz Pál, Pintér József, Pintéz József, Papp András, Papp Pál, Papp József, Papp György, Pölhe Antal, Pozsár György, Ruzsa János, Roda János, Rab Antal, Rozgonyi István, Rutai Mihály, Szél Pál, Szabó András, Szabó Antal, Szabó József, Szabó Illés, Szabó Mihály, Szabó Ferencz, Szabó Mátyás, Szabó Mátyás, Szabó Pál, Szabó Hangya Sándor, Szarapka Antal, Szarapka Imre, Szerezlay Mihály, Szekeres János, Szalma György, Szél István, Szél Jóska, Szél György, Szél János, Szél Antal, Sánta János, Sebők Ferencz, Sebők Pál, Szegi Mátyás, Szegedi János, Szőregi János, Szőregi János, Takács György, Takács Mihály, Takács Mihály, Takács István, Tóth Mihály, Tury István, Tury János, Török András, Török János, Török Mihály, Temessváry Ferencz, Torma János, Tóth Pál, Ujváry József, Urbán József, Varga András, Varga Antal, Varga Ferencz, Varga István, Varga János, Varga János, Varga János, Varga Pál, Varga Ferencz, Varga János, Varga Ferencz, Varjas Jakab, Vecsernyés Mihály, Vásárhelyi Mátyás, Vadkerti Mihály, Vonyó András, Vörös Mihály. A hasznábírlők közül csak a magyarok nevét írjuk ki. A nevek sorrendjén nem változtattunk. TLSz E. 272. ecc. 19. B. 8/1846.

17 MACKOVIC S. 1993, 15.



magyar népesség. Nézzük meg ezt a statisztikai adatok tükrében: 1961-ben 68524, 1971-ben 72525, 1981-ben pedig 71061 vallotta magát magyarnak. 1948-tól kezdve sajnos nincsenek meg a nemzetiség szerinti kimutatások, de a korábbi arányok alapján feltételezhetjük, hogy közvetlenül a háború után 30-35000 lehetett a magyarok száma. A természetes szaporulat a negyvenes és az ötvenes években lényegesen nagyobb volt, mint később: 45 és 50 között 7043, 55 és 64 között 6024.<sup>18</sup>

Természetes úton tehát nem növekedhetett ilyen nagy arányban a népesség; a migráció következtében lett egyre több lakója Szabadkának. Más-más vidékről költözködnek ide: szerbek, montenegróiak, albánok, macedónok és természetesen magyarok. Honnan jöttek a magyar családok? Ha hivatalos adatok után nyomoznánk, nehezen boldogulnánk, hiszen kizárólag a rendőrségi bejelentők és a népszámlálási biztosok adatlapjai igazíthatnak el bennünket. Az előbbieket titkosak; az utóbbiakat pedig kiselejtezték. Így kizárólag a terepen folytatott beszélgetésekből következtethetünk. Szabadkán közismert tény, hogy az ötvenes évektől folyamatosan jöttek ide a bánági magyarok, a „bánátiak”, a „tutajosok”. Észak-Bánág szegedi kirajzása falvainak lakosai kerestek itt jobb megélhetést. Kistóba, Kistorda két külvárosi utca valahol a Napnyugati szőlőkben. Mindkettőnek a neve azt jelzi, hogy azon a területen több bánáti család él. A kisszajáni autóbuszállomás pedig arra utal, hogy a közelében a szajániak vettek telkeket. Egy csoportban élnek a verbicaiak a *Libalegelőn*. A *Bornyu* közben vannak a csernyeiek.

A város peremén álló szőlőket, az egykori legelőt parcellázták fel a hatvanas években, s itt vettek viszonylag olcsón telkeket, mert ahogy Barna Jánosné Verbicáról (Egyházaskér) elszármazott adatközlőnk mesélte, minden bánáti arra törekedett, hogy legalább egy házacskája legyen, állami lakásba nem akartak menni. A házat azután részben mővában építették fel, részben pedig otthonról hívtak mestereket, mert azokban sokkal jobban megbíztak, s tudták, milyen házra vágyik az új tulajdonos. Szabadkának az otthoniak szemében kultusza alakult ki. Ha már valaki elköltözködött, akkor legalább „Szabadkára mönyön.” Itt könnyebben kaptak munkát, meg nem nézték le őket annyira, mint Zentán, vagy Kanizsán, itt nem nevezték őket csángóknak. A szabadkai magyarok is jó néhány tréfát költöttek már a számlájukra. Még két évtized elteltével is megkapják a *tutajos* jelzőt, de hogy szorgalmasak és összetartóak, azt elismerik. Mert a bánátiak összetartanak, nem csak az egy faluból valók, hanem a többiek is. A tanult ember kötelességének érezte, hogy segítsen a földijén. Ha valaki állást keresett, számíthatott ismerőseire, akik mindent megmozgattak, hogy megfelelő munkát találjanak neki.

Csak a rokonok járnak össze évközben. Évente egyszer a tóbaiak, a tordaiak és a csernyeiek külön-külön bált is rendeznek, erre illik elmenni mindenkinek. A halot-

18 STATISTICKI GODISNJAK 1976, 51.

takat most már nem viszik haza, hanem itt, a Bajai úti új temetőben temetik el, mert úgy érzik, hogy az egyházi részben a régi szabadkaiaknak van a helyük. A temetésre minden falubéli elmegy. Utolsó útjára az egyszerű munkást is illik kikísérni, de azt is, aki tanult.

Az első nemzedék, ha szakmunkás volt, szakmáját folytatta a városban. A földművesek betanított munkások lettek. Földet ritkán vásároltak, nem úgy, mint a törzökös szabadkaiak, akik úgy vélekedtek, hogy nem árt, ha a munkásembernek is van egy-két lánca földje. Gyerekeik többnyire szakmunkások lettek, de a jó tanulók közül sokan egyetemet is végeztek, akiknek kötelessége nemcsak a család, hanem a többi földi ügyesbajos dolgainak az elintézése.

Mindenki egy évben egyszer a búcsúra hazalátogat. Ilyenkor végigjárják a rokonságot, ajándékot visznek, de kapnak is. A városból ruhaneműt, vagy más apróságot visznek, a városba pedig élelmiszert. Az asszonyok mindenszentek hetében hazamennek, rendbe hozzák az otthoniak sírját, virágot visznek. Az év többi napján leveleznek, telefonálnak, tartják az otthoniakkal a kapcsolatot. A fontos eseményekről mindig értesülnek. Az idősebbek, jóllehet már évtizedek ezelőtt eljöttek, még mindig régi otthonukkal álmodnak.

### ÖSSZEGRZÉS

A város első magyar lakói már itt voltak a törökök kivonulásakor. Ettől az időtől kezdve folyamatosan nő számuk. A város demográfiai képe a századfordulótól lényegesen nem változott. Csak az utóbbi két évtizedben kezd el csökkenni a magyarok száma. A növekedés egy korszakban sem a természetes szaporulat következménye, hanem a migrációé. Szabadkára csoportosan csak a kecskemétiak jöttek, a többiek pedig egyénileg. Kevés adatunk van a 19. századi népmozgások irányáról. A 20. századi bántási kolonizáció is egyéni volt, azért ennek nincs írásos dokumentuma. Ezért nagyon értékesek a telepések visszaemlékezései, vallomásai.

Szabadka magyar lakóinak — ellentétben a bunyevácokkal — nincsen markáns népművészetük. Nincsenek olyan jegyek, amelyek alapján elkülöníthetnénk egy néprajzi csoportot. Ez minden bizonnyal annak a következménye, hogy az itteni magyarok minden korszakban telepések voltak, a bunyevácok viszont a 17. századtól kezdve folyamatosan itt éltek, újabb bunyevác telepések a későbbi korszakokban nem érkeztek erre a vidékre.

## IRODALOM

### DOBOS JÁNOS

1991 Szabadka lakosságának 1578. évi összeírása. In: Gyökerek. 27–138.

### GYÖRE KORNÉL

1976 Egy XVII. századbeli adat Szabadka lakosságáról. Üzenet. 690–691.

### HEGEDŰS ANTAL

1981 A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660–1680). Létünk. 147–158.

### IVÁNYI ISTVÁN

1982 Szabadka szabad királyi város története. Szabadka

1991 Koreni — Gyökerek. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828. Szabadka

### KALAPIS ZOLTÁN

1985 Vándorok és leteleplülők. Újvidék

### MACKOVIC, STEVAN

1992 Zanatlije Subotice u drzavnom popisu 1828. Kézirat

### MAGYAR LÁSZLÓ

1991 Szabadka és lakossága 1828-ig. In: Gyökerek. 1–35.

1991b Szent Mária szabadalmazott mezőváros 1748. évi portális adókvivetési összeírása. In: Gyökerek. 149–191.

1991c Szent Mária szabadalmazott mezőváros háztartásainak 1765. évi összeírása. In: Gyökerek. 191–237.

1984 Statisticki godisnjak opstina Ada, Apatin, Backa Topla, Kanjiza, Mali Idos, Senta, Sombor, Subotica. Subotica

### VOJNIC TUNIC, GRGO

1976 Statisticki godisnjak opstine Subotica. Subotica

### *Die ungarische Bevölkerung von Maria-Theresiopel*

#### VALÉRIA D. BESZÉDES

Maria-Theresiopel gehörte zu den dichtbevölkertsten Siedlungen im ehemaligen Ungarn: im Jahre 1787 war sie die 6., 1830 die 5., ab 1857 bis zum Zerfall der Monarchie die drittgrößte Stadt des Landes. In unserem Aufsatz möchten wir die Frage beantworten, ob die hiesige, großzählige ungarische Bevölkerung eine eigentümliche Volkskultur auf gleiche Weise, wie die anderen, tiefländischen Städte: z.B.: Szeged, Debrecen oder Kecskemét, entwickelt hatte. Beim Untersuchen der Stadtbevölkerung stellt die Studie einige historische Angaben von der ersten schriftlichen Erwähnung bis zum Landes- und Systemänderung im 20. Jh. dar.

Das mittelalterliche Maria-Theresiopel, das eine wichtige Staßenlinie war, entstand entlang des Káliz-Weges, eine Tagreise vom Szegediner Hafen entfernt. Von der mittelalterlichen Bevölkerung wissen wir wenig Bescheid. Während der anderhalb jahrhundertelangen Türkenherrschaft tauschte sich die Bevölkerung um, an die Stelle der Ungarn siedelten sich zuerst Serben, dann Bunjewatzen. Die Serben

siedelten sich hier massenhaft im Jahre 1668, die Bunjewatzen kamen im Jahre 1687 in größerer Zahl in der Stadt an. Schon in diesem Jahr begann man die Matrikeln zu führen, auf deren Grund wir behaupten können, daß der Großteil der katholischen Bevölkerung Bunjewatzen waren. Auch Ungarn lebten hier. 1746 hat die Stadt 15 Familien aus Kecskemét an Stelle der ausgewanderten Soldaten aufgenommen. Die Steueraufnahme aus 1748 beinhaltet die Namen von 38 neueren, ungarischen Familien mit einem ausführlichen Ausweis über ihre materielle Lage. Im Jahre 1755 wohnten die Mitglieder von beinahe 200 ungarischen Familien in der Stadt, die aus Kecskemét, Szeged, Csongrád und aus den ferneren Ländern hierher ansiedelten. In der ersten Hälfte des 19. Jh-s nahm die Stadt kontinuierlich zu, aber die Bevölkerungszahl änderte sich oft. Ab der Mitte des Jahrhunderts ist eine kontinuierliche Zunahme zu beobachten. In der zweiten Hälfte des 19. Jh-s gelangen die Ungarn in die Mehrheit, die in erster Linie aus den Stadtsamen herauskamen. Bis zur Leibeigenschaft arbeitete ihr Großteil als Einlieger. Nach dem ersten Weltkrieg gelang Maria-Theresiopel in scheinbaren Zustand. Die Ungarn wurden aus der Verwaltung völlig verdrängt, aber am Wirtschaftsleben nahmen sie teil. Nach dem zweiten Weltkrieg nahm die Zahl der Bevölkerung immer mehr zu: im Jahre 1948 beträgt die Bevölkerung 63 079, im Jahre 1981 100 516 Seelen. Bis 1971 nahm auch die Zahl der ungarischen Bevölkerung zu, aber dann, wenn auch nicht in bedeutendem Maße, verminderte sich. In Folge der Migration nahm die Zahl der Stadtbevölkerung immer mehr zu. Es ist bekannt, daß ab den 50-er Jahren kamen die Ungarn aus dem Bánát kontinuierlich hier an. Die Bevölkerung aus dem Nord-Bánát und den Dörfern um Szeged, suchte hier ein besseres Fortkommen. Die erste Generation, wenn sie als Facharbeiter tätig war, konnte ihren Beruf fortsetzen, die Bauer wurden angelernter Arbeiter.

Die ungarische Bevölkerung aus Maria-Theresiopel hat — im Gegenteil zu den Bunjewatzen — keine markante Volkskunst. Es gibt keine solchen Merkmale, auf deren Grund eine ethnographische Gruppe abzusondern wäre. Das ist die Folge der Tatsache, daß die hiesigen Ungarn in jeder Epoche Ansiedler waren.